

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző:

Balla Mihály

Cím:

Heine Pesten

Forrás:

Ujság

Osztályozás

Tárgy

81: 83

Hely

Idő

182

Személy

(Hely)

(Idő)

(Köt. v. füzet)

(Oldal)

HEINE PESTEN

Irodalomtörténeti nyomozás

Nehéz volna kideríteni, hogy mi járathatott Heine Pesten. Nehéz volna, mert annak száz esztendeje már, ha ugyan nem több valamivel. Azt is alig tudná megmondani akár a legbuzgóbb kutató, hogy meddig mutatott Pesten és Budán, de azt, hogy itt volt, megpróbálom bebizonyítani.

Vámbéry Ármintól hallottam néhány évvel halála előtt, amikor gyakran fordultam meg házában és élveztem társaságát, hogy Heine valamikor, az ő ideje előtt, itt járt Pesten. Hartmann Mór, a német költő mondotta neki — így szólt —, hogy találkoztam Pesten Heine-vel, Vámbéry, akit érdekelt a dolog, megkérdezte Jókaitól, hogy tud-e Heine pesti látogatásáról. Jókai azt felelte, hogy nem látta Heinet, de — mondotta — „hallottam Petőfitől, hogy járt itt Heine“.

Van aztán még egy másik nyom is. Ernst Elster német irodalomtörténész, Heine biográfusa, a *Deutsche Rundschau* 1907 október—decemberi füzetében s a következő év januári füzetében tanulmányt írt Heine Henriknek Laube Henrikkel való irodalmi érintkezéséről s benne Laubenek Heinehez írt negyvenhat, addig kiadatlan levelét közölte. Laubenek 1833 december 6-án Lipcséből írt levelében van ez a mondatrész: „... mein Buchhändler Wigand grüßt Sie bestens, er sagt, Sie kennen ihn von Pesth aus“.

Mondhatnák, hogy a kérdésnek, járt-e Heine Pesten vagy sem, különösebb irodalomtörténeti fontossága nincs, de talán meg lehet érteni, hogy a dolog mégis elég érdekes

arra, hogy felébressze a nyomozókedvet abban, akit a nehezen kibogozható kérdések érdekelni szoktak s aki valamelyest mégis tud és hallott róla.

Vegyük sorra az adatokat, melyek a fent olvashatók szerint rendelkezésünkre állnak. Mindenekelőtt térjünk ki arra, amit Hartmann Mór tudott Heine pesti látogatásáról. Hartmannról nem kell itt bővebben elmondani, hogy ki volt a német irodalomban és a múlt század közepének politikai történetében. Csehország német részében született, a nagynémet nemzeti eszméért lángolt s a frankfurti parlamentben a demokrata szélső balpárt tagja; aztán a forradalmi politika menekültje volt. Hosszabb hányattatás után Párisba jutott, hol már előbb ismeretségbe esett Heinevel. Nem lehet mondani, hogy bensőséges barátság fejlődött volna ki közöttük, legalább Hartmann részéről bizonyára nem. Ugy látszik, inkább Heine vonzódott a német forradalmi romantika költőjéhez, ki határtalan lelkesedéssel kísérte a magyar szabadságharc eseményeit és egy kötetnyi megragadó költeménnyel siratta meg bukását. Ezzel rokon hurokat érinthetett meg Heine lelkében. Hiszen Heine írta, mikor a nemzet elbukott a küzdelemben:

Wenn ich den Namen Ungarn hör',
Wird mir das deutsche Wams zu enge —
és Heine jajdult fel akkor így:

Es fiel der Freiheit letzte Schanz,
Und Ungarn blutet sich zu Tode.

Hartmann életrője, Otto Wittner beszéli, hogy amikor Hartmann különböző kellemetlen személyi tapasztalatok s egy némely közös „barátjuk“ konkolyhíntése után elhidegült Hejnetől, ez, jóllehet mindinkább elhatalmasodó betegsége miatt már ritkán járt ki lakásából, még több ízben kinősen felvándorolt Hartmann hoteljének meredek lépcsőin s így igyekezett visszanyerni költő-politikus barátságát. Ez a viszonyuk valószínűvé teszi, hogy barátság napjaikban Heine beszélgetéseik egyikében említést tett pesti látogatásáról a Magyarország iránt való rokonszenven vele együttérző Hartmannnak. És ez az, amit Hartmann Vámbérynek említhetett, mikor az amnesztia után, 1867 októberében Pesten járt, tárgyalni arról az ajánlatról, hogy az új éraban vegye át a *Pester Lloyd* szerkesztését. A tárgyalás eredménytelen volt és Hartmann, néhány napi ittlétel után elutazott. 1867-től 1910-ig vagy 1911-ig, amikor Vámbéry visszaemlékezett erre a Hartmannnal való beszélgetésre, elmúlt negyven és egy-néhány év s könnyen megérthető, hogy az emlékezet ez idő alatt elmosódott és csak az az egy tény maradt meg frissen belőle, hogy Hartmann említést tett arról a tudomásáról, hogy Heine valamikor Pesten járt. Találkozni Heinevel Pesten már azért sem találkoztott Hartmann, mert 1827-ben vagy néhány évvel utóbb, mikor Heine, mint Wigand Ottó is mondta, megfordult Pesten, Hartmann 6—8 éves gyermek lehetett s még szülőhelyén, a Litawka-parti Duschnikban játszott a gyermekjátékait.

A másik nyom, melyen elindulhatunk, Jókai és Petőfi utbaigazítása. Jókai is, Petőfi is serdülőkorát élte még (Jókai 1825-ben, Petőfi 1823-ban született), mikor Heine, mint a *Deutsche Rundschau*-ban közölt levél mondja, megismerkedett Pesten Wigand Ottóval, ki akkor pesti könyvkereskedő és könyvkiadó volt. Jókai Petőfitől hallotta, hogy „Heine itt járt“, Petőfi nyilván nem személyes emlékezésből tudta, hanem szintén hal-

lotta valakitől. Kitől? A könyvkereskedelemben Pesten, még Petőfi idejében is, majdnem kizárólag német kezekben volt. Pesti könyvkereskedők voltak a többi közt a két Wigand, Emich, Hartleben, Geibel, Heckenast, Lampel és Lauffer. A két Wigand Petőfi feltűnésének idejében már elhagyta Pestet és Lipcsébe költözött; előbb, 1832-ben, Ottó, 1834-ben pedig öccse, György is. Itt maradtak a többiek, kik közül Emich Petőfi kiadója volt; itt maradt Heckenast is, Wigand Ottónak üzlettársa és 1832 óta a cég tulajdonában utóda. A Nemzeti dal és a Tizenkét pont könyvnyomtatója, mivel Petőfi 1848 március 15-ike óta mindenesetre ismeretségben volt. Ezeknek mondhatta el annak idején Wigand Ottó, hogy megismerkedett Pesten Heinevel, de az sem lehetetlen, hogy egyikük vagy másikuk szintén érintkezésbe jutott a „Buch der Lieder“ költőjével, kit ezért a halhatatlan könyvéért sokan már Goethevel emlegettek együtt. Ezekből, vagy ezek egyikétől tudhatta Petőfi és így mondhatta Jókainak, hogy Heine Pesten járt.

Van még két kérdés, melyekre érdekes volna megtalálni a feleletet. Az első ez: mi járathatott Heine Pesten? A második: mikor járt itt? A kettőt lehet tárgyalni együtt, de eldönteni, különösen az elsőt, bizony alig lehet. A száz év előtti látogatás okát keresni két gyenge feltevessel lehet. Az első ez: Heinenek rokonai lehettek Magyarországon. Ez nem oly képtelen feltevés, mint amilyennek látszik, mert az életrírók tudják, hogy Heine családja eredetileg Pozsonyban tartózkodott. Nem tartozik a lehetetlenségek közé, hogy itt élő rokonát vagy rokonait kereste fel Pesten, vagy ha nem itt laktak, Magyarországon lévén, ellátogatott az ország fővárosába, mely a Reisebilder íróját érdekeltette s hol Németországban is jónévé könyvkereskedőket tudott. Kinálkozik még egy feltevés:

1828 és 1829 Heine vándorévei voltak. Utja talán ekkor hozta vándorkedvében Magyarországra.

Ezt a fellevést össze lehet egyeztetni Wigand levelével s meg lehetne keresni benne a választ a második kérdésre is, hogy *mikor* járt Heine Pesten. *Wigand* Ottó 1829-ben költözött Kassáról Pestre, akkor alapította meg itt magyar-német könyvkereskedését s 1832-ben költözött át Lipcsébe. Csak e három év egyikében ismerkedhetett meg Pesten Heinevel. Leginkább valószínű, hogy 1829-ben.

Ernst Elster, ki a *Deutsche Rundschau*-ban közölte Laubenak már említett levelei közt azt is, melyben a Wigandra vonatkozó passzust találtuk, egy későbbi kijelentésében tagadta, hogy Heine Pesten járt volna. De a Heine-biografusnak ezzel a vélekedésével szemben áll három kemény állítás. Az egyik *Wigandé*, ki Laubenak azt mondotta, hogy Heine őt Pestről ismeri. A második *Hartmann Mórícé*, kinek bizonyára maga Heine mondotta, hogy járt itt Pesten. A harmadik *Petőfi*. A két utóbbi: *Hartmann* és *Petőfi* nyilatkozata *Wigand* levelétől — melyet nem ismerhettek — merőben független s vele majdnem egykoru és közvetlen forrásból merít: *Hartmann* Heine szavából, *Petőfi* a pesti látogatás valamelyik személyes tudójának közléséből.

Tehát Heine járt Pesten. Az ember azt kérdezi magában, ugyan mit láthatott ebben a városban, ahol harminc évvel azelőtt egy itt járt idegen ur a *Kemnitzer-ház* (az Angol királynő-szálló) megtekintése után azt kérdezi naplójában, hogy vajjon elkészül-e tökéletesen valaha József császár új épülete, mikor a váci kaputól egész az új-épületig sivár homokbuckákon kellett keresztülgázolniok s a Rostély-, Czukor-, Lövész- és Lipót-utcák végein a várost kerítő köfalak még alig voltak áttörve. A Duna partján, a *Kemnitzer-házon* felül lévő fasorban mindkét nemű közönség sétált, a nők csipkés magyar főkötőben, a leányok ugynevezett Titus-fejjel. (Ezt a Titus-fejet még Heine ittjártának idején is látni a *Honművész* divatmellékletein.) A belvároson kívül még husz évvel utóbb, az ötvenes évek elején is inkább mezei, mint városias kép tárult az idegen elé. *Dollinger* tanár beszéli emlékezéseiben, hogy a mostani Rákóczi-uti *Dollinger-palota* helyén volt családi házuk tözsomszédságában akkor még, udvaruktól alacsony deszkakerítéssel elválasztva, a mostani Miksa-utca, Dob-utca és a Kertész-utca vonalai közt nagy rét terült el, amelyen a mostani Almásy-teret kurutytyoló békáktól lakott nádas képviselle, jó része pedig parlagon feküdt. Északon a Városliget fái, nyugaton a szentendrei kéklő hegyek zárták a szemhatárt s a Szelényi-udvar helyén, a mostani Erzsébet-körut sarkán, salátáskert volt.

Ilyen volt Pest, mikor a *Dalok könyve* költője Pest-Budán mulatott s e száz év előtti látogatás emléke idézi fel ezt a már rég elöszlott képet. Talán nem volt érdektelen munka, vagy ha úgy tetszik, játék, keresni ennek a halhatatlannak a régi Pesten át vezető nyomait s talán nem lesz érdektelen annak sem, aki elolvassa ezt a róla szóló írást.

Balla Mihály